

MÜNKİZ (Benî Münkiz)

hem müslümanların hem Bizans'ın saldırıları zaman zaman hânedanı tehdit etmekteydi. Böriler'den (Tuğteginliler) Şemsü'l-Mülûk İsmâil kısa bir süre Şeyzer'i kuşattı (527/1133). Bizans İmparatoru İoannes Komnenos Kuzey Suriye'yi kontrol altına almak için seferber oldu; 29 Nisan – 21 Mayıs 1138 tarihleri arasında Şeyzer'i muhasara ettiyse de bir sonuç alamadı. İmâdüddin'den sonra oğlu Nûreddin Mahmud Zengî de Münkizogulları'nı himayesine aldı. Ebû'l-Asâkir'in Receb 552'de (Ağustos 1157) ölümü üzerine yerine oğlu Nâsırüddin Tâcüddevle Muhammed geçti. Ancak Kuzey Suriye'de meydana gelen şiddetli depremde Tâcüddevle Muhammed ile Münkizogulları ailesinin tamamı Şeyzer Kalesi'nin yıkıntıları altında kaldı. Şeyzer'in Haçlı ve Bâtınî tehdidine mâruz kalması üzerine Nûreddin Mahmud Zengî bölgeyi kontrol altına aldı ve Şeyzer'in idaresini süt kardeşi Mecdüddin b. Dâye'ye verdi. Böylece Münkizogulları Emirliği tarihe karışmış oldu (552/1157).

Münkizogulları'nın deprem sırasında Şeyzer'de bulunmayan mensuplarından İbn Münkiz diye tanınan Üsâme b. Mürşid, edip ve tarihçiliği yanında iyi bir savaşçı olup başta *Kitâbü'l-İ'tibâr* olmak üzere tarih ve edebiyat konusunda birçok eseri vardır (bk. İBN MÜNKİZ). Mübârek b. Kâmil b. Ali, Eyyûbîler'in hizmetine girdi ve divanda çalıştı. Tûran Şah Yemen'i alınca Mübârek'i Zebîd'e nâib tayin etti. Ondan sonra da kardeşi Hittân b. Kâmil b. Ali Zebîd'de valilik yaptı. Mübârek'in oğlu Cemâleddin İsmâil Eyyûbîler'in hizmetinde bulundu. Şemsüddeve Abdurrahman b. Muhammed b. Mürşid, Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından Muvahhid Hükûmdarı Ya'kûb el-Mansûr'a elçi olarak gönderildi (587/1191). Bunların dışında Münkizîler'den Üsâme'nin kardeşi Münkiz b. Mürşid, Hemâm b. Mühezzebe el-Maarî'nin tarihine zeyil yazmıştır. Diğer kardeşi İzzüddeve Ali b. Mürşid iyi bir şair olup tarihle ilgili bir eseri vardır; İhsan Abbas bu eserin küçük bir bölümünü neşretmiştir (*Şezerât min kütübün mefkûde*, s. 127-138). Aduddüddin Mürhef b. Üsâme'nin de bazı olayları anlatan bir risâlesi mevcut olup bunun da küçük bir bölümünü İhsan Abbas yayımlamıştır (a.g.e., s. 139-142).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânisî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 113, 120, 121, 133, 149-150, 164-165, 167, 174, 177, 183, 190-191, 239, 255-256, 264, 278, 343-346, 348-350; İbn Münkiz, *Kitâbü'l-İ'tibâr* (nşr. Philip K. Hitti), Princeton 1930, s. 68-69; İmâdüddin el-İsfahânî, *Haridetü'l-kaşr*: Şu'a-râ'ü's-Şâm (nşr. Şükrî Faysal), Dimaşk 1375/

1955, s. 497-579; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; a.mlf., *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşıl* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire, ts. (Dârü'l-kütübü'l-hadîse), s. 110-112; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'l-Ravzateyn*, I/1, s. 261-268, 276-285; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 195-199, 417, 461-463, 526; III, 409-411; IV, 144-146; V, 269-273; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi: 1098'den 1118'e Kadar*, İstanbul 1974, s. 133-134, 137-138; a.mlf., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, s. 54, 55, 58, 63, 64, 71, 76-77, 119, 121-127, 130, 142; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, bk. İndeks; İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh*, Beyrut 1988, s. 113-142; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 111-112, 115-116, 132; E. Honigmann, "Şeyzer", *İA*, XI, 499-502; R. Stephen Humphreys, "Munkiz, Banu", *El²* (İng.), VII, 577-580.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

el-MÜNKİZ mine'd-DALÂL

(المقذ من الضلال)

Gazzâlî'nin
(ö. 505/1111)kendi düşünce hayatının
gelişimini özetlediği,
dönemindeki İslâmî inanç
ve düşünce hareketlerini
değerlendirdiği eseri.

Tam adı *el-Münkiz mine'd-dalâl ve'l-müfsih 'ani'l-aḥvâl (ve'l-müşil ilâ zî'l-iz-zeti ve'l-celâl)*'dir. Gazzâlî'nin kendi düşünce dünyasındaki büyük değişim ve gelişim sürecini anlattığı eser, İslâm kültüründe örneğine az rastlanır bir otobiyografi olması yanında V. (XI.) yüzyıl İslâm dünyasının inanç ve fikir hareketlerini değerlendiren ve daha da önemlisi, felsefi anlamda şüpheliği o güne kadar benzeri görülmemiş bir şekilde temellendiren muhtevası ile İslâm düşünce tarihinin en özgün ürünlerinden biridir.

Eserin giriş kısmında, taklitten hoşlanmayan bir karakter olarak hakikati ararken duyulara ve akla dayanan bilgilerin gerçekliği konusunda derin bir şüpheye düştüğünü, kendisini bütün deneysel ve akli bilgilerin dayandığı temellerden şüphelenmeye kadar götüren, bu sebeple "hastalık" ve "safсата" diye nitelediği bu kriz döneminin iki ay kadar sürdüğünü anlatan müellif, "Allah'ın kalbine attığı nur" sayesinde yeniden sağlığına kavuştuğunu ve aklın zorunlu bilgilerini bütün kesinliğiyle kabul ettiğini belirtir (s. 75-76).

Gazzâlî, Allah'ın kendisini bu hastalıktan kurtarmasının ardından hakikati araştırmanın sadece dört gruptan ibaret ol-

duğunu anladığını söyler. Kelâmcılar, bâtınîler, filozoflar ve sûfilerden oluşan bu grupların bilgi anlayışları ve yöntemleri hakkında kendi kaynaklarına dayanarak yaptığı incelemelere ve ulaştığı sonuçlara dair bilgi verir. Ona göre kelâm ilminin amacı Ehl-i sünnet akidesini bid'atçıların tahrifinden korumak olup kelâm ilmi bu amacı gerçekleştirmeye yeterli ise de kendisine aradığı gerçeği sunmada yetersiz kalmıştır. Çünkü her ne kadar kelâmcılar, ehl-i bid'atın saptırma ve tahriflerini çok iyi bir şekilde ortaya çıkarıp ifade etmişlerse de itikadî konuları temellendirirken hasımlarından aldıkları öncüllere dayanmışlardır. Bu ise zorunlu önermeler dışında delil kabul etmeyenlere fazla bir fayda sağlamaz (s. 80-83). Filozofları dehrîler, tabiatçılar ve ilâhiyatçılar şeklinde başlıca üç gruba ayıran Gazzâlî onların üzerinde durduğu düşünce alanlarını matematik, mantık, tabiat ilimleri, ilâhiyat, siyaset ve ahlâk olmak üzere altı kısımda incelemektedir. Gazzâlî'nin iddiasına göre filozoflar siyasetle ilgili görüşlerini geçmişteki ilâhî kitaplardan ve peygamberlere ait hikmetlerden, ahlâka dair fikirlerini de eski sûfilerden almışlardır. Mantık alanında söyledikleri dinle alâkalı olmadığı için eleştirilmesi gerekmez. Tabiat ilimlerine dair söylenenler de maddî (deneysel) dünya ile ilgili olduğundan bazı istisnalar dışında din yönünden bunların da inkâr edilmesi şart değildir. Filozofların en ağır yanlışları, dolayısıyla en çok ihtilâfa düştükleri konular ilâhiyata dair olanlardır. Gazzâlî bu alanda filozofları hem kullandıkları düşünce yöntemi hem de vardıkları sonuçlar bakımından eleştirmekte, onların üç konuda küfre, on yedi konuda bid'ata saptıklarını ifade ederek bunları ayrıntılı biçimde işlediği *Tehâfütü'l-felâsife*'ye gönderme yapmakla yetinmekte (s. 84-107), aynı şekilde Ta'limiyye olarak anılan İsmâîlî-Bâtınî fırkasının mâsum imam inancını ve onun etrafında geliştirdiği iddiaları da akli delillerle çürütmektedir (s. 108-121).

Müellif, bu akımları inceleyip yanlışlarını ve eksilerini tesbit ettikten sonra aradığı hakikate sûfilerin yoluyla ulaştığını bildirir. Onların hayat tarzlarının en güzel hayat tarzı, yollarının en güzel yol, ahlâklarının en güzel ahlâk olduğunu kavradığını, zâhir ve bâtınlarının nübüvvet kaidelerinin nuruyla aydınlandığını, esasen yeryüzünde nübüvvet nurundan başka aydınlanılacak ışık olmadığını vurgular (s. 132). Eserde yaşının elliyi aşkın olduğunu söyleyen Gazzâlî'nin bu ifadesinden *el-Mün-*

kız'ı hayatının son döneminde muhtemelen 501-502 (1108-1109) yıllarında (Bouyges, s. 71) yazdığı anlaşılmaktadır.

el-Münkız mine'd-çalâl, erken dönemlerden itibaren İslâm dünyasında ve Batı'da geniş ilgi görmüştür. Gazzâlî'nin eserlerinin Batı dünyasında tanınmasına öncülük eden İspanyol Dominiken rahibi Raymondus Martini, 1278'de yazdığı sanılan *Pugio Fidei* adlı eserinin ilâhî ilimlere dair birinci bölümünde *el-Münkız*'ı Arapça ismiyle ve bu ismin Latince çevirisiyle zikrederek hakikati araştıran gruplarla ilgili bilgileri aynen tekrar etmiştir. Martini ayrıca eserinin beşinci bölümünde *el-Münkız*'dan uzunca bir bölüm aktarmıştır (*DİA*, XIII, 527). Mahmûd Hamdî Zakzûk eserin Latince'ye çevrildiğini söylüyor da (*el-Menhecû'l-felsefî*, s. 6-8) bu bilgi henüz doğrulanmamıştır.

Descartes'in şüphecilik konusunda İbn Meymûn vasıtasıyla Gazzâlî'nin diğer eserleri yanında *el-Münkız*'dan da yararlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu esere onun *Discours de la méthode*'u arasında bir karşılaştırma yapan M. M. Şerif, şüphecilik konusunda iki eser arasındaki paralellikleri sıraladıktan sonra George Henry Lewis'in bu çok şaşırtıcı benzerliği, "Eğer *el-Münkız*'ın Descartes döneminde bir tercümesi olsaydı herkes bu hırsızlığa karşı isyan ederdi" şeklindeki sözleriyle dile getirdiğini belirtmekte ve bazı ipuçlarından hareketle Gazzâlî'nin diğer eserleriyle birlikte *el-Münkız*'ın da Latince'ye çevrilmiş ve Descartes tarafından okunmuş olabileceğini veya Descartes'in Arapça bilen biri vasıtasıyla *el-Münkız*'dan istifade etmiş olmasının düşünölebileceğini ileri sürmektedir (*İslâm Düşüncesi Tarihi*, IV, 174-175).

Çok sayıda yazma nüshası bulunan *el-Münkız*'ın (Brockelmann, *GAL*, I, 544-545; Abdurrahman Bedevî, s. 202-203) bilinen en eski yazması Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Şehid Ali Paşa, nr. 1712/2, vr. 33^a-56^b) sonunda istinsah tarihi 7 Şevval 509 (23 Şubat 1116) olarak belirtilmektedir (*Dalâletten Hidâyet*, tercüme edenin takdimi, s. 17-18).

el-Münkız, ilk defa Schmolders tarafından Fransızca tercümesiyle beraber *Essai sur les écoles philosophiques chez les arabes* içinde yayımlanmış (Paris 1842), daha sonra İstanbul'da (1286, 1287, 1289, 1293, 1303), Kahire'de (1303, 1309 [aynı müellife ait *İlcâmü'l-avâm* ve *el-Mağnûnû's-sağır* ile birlikte], 1316, 1328 [Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil*'i-

nin hâmişinde], 1967 [nşr. Abdülhalîm Mahmûd]), Bombay'da (1891) ve Cemîl Sâlibâ ile Kâmil Ayyâd'ın geniş bir tanıtma yazısıyla beraber Dimaşk'ta (1353) neşredilmiştir: İlk tahkiki çalışma olan son nesrin 1939'daki baskısına Gazzâlî'nin eserlerinin listesiyle kısa bir bibliyografyası da ilâve edilmiştir. Bunların dışında eserin genellikle ticarî mahiyette birçok baskısı yapılmıştır.

Schmolders'in tercümesinin ardından *el-Münkız*'ı Barbier de Meynard 1293'teki (1876) İstanbul baskısına (*JA*, 3. seri, IX [1877], s. 1-93), Ferid Cebr 1956'daki Dimaşk baskısına dayanarak bir giriş ve notlarla birlikte Fransızca'ya çevirmiştir (Beyrut 1959). Claud Field eseri *The Confessions of Al Ghazzali* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiş (London 1909), aynı tercüme *The Alchemy of Happiness* başlığıyla yeniden yayımlanmıştır (London 1910). Montgomery Watt, 1939'daki Dimaşk baskısından hareketle yaptığı çeviriyi *The Faith and Practice of Al-Ghazali* içinde yayımlamıştır (London 1953, s. 19-85). R. Joseph McCarthy de eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir (Boston 1980; Louisville 1999). Amritsar'da Hintçe bir çevirisi neşredilmiştir (1306). *el-Münkız mine'd-çalâl* Mehmed Zihni Efendi ve Said Efendi (İstanbul 1287, 1289) ile Hilmi Güngör (İstanbul 1948; Ankara 1960) tarafından aynı adla Türkçe'ye çevrilmiş, ayrıca Ahmet Subhi Furat (*Dalâletten Hidâyet*, İstanbul 1972) ve Ali Kaya (*Hakikate Giden Yol*, İstanbul 2004) tarafından da tercümesi yapılmıştır. Eseri Johannes H. Kramers Felemenkçe'ye çevirmiştir (Amsterdam 1952).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *el-Münkız mine'd-çalâl* (nşr. Cemîl Sâlibâ – Kâmil Ayyâd), Dimaşk 1358/1939, s. 65-164, ayrıca bk. nesredenlerin girişi, s. 8-62; a.e.: *Dalâletten Hidâyet* (trc. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1972, tercüme edenin takdimi, s. 17-18; Brockelmann, *GAL*, I, 544-545; *Suppl.*, I, 755; M. Bouyges, *Essai de chronologie des oeuvres de al-Ghazali (Algazel)* (ed. M. Allard), Beyrouth 1959, s. 70-71; *A Guide to Oriental Classics* (ed. Wm. Theodore de Bary – Ainslie T. Embree), New York 1964, s. 27-28; Abdurrahman Bedevî, *Mü'elleftâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 202-204; Mahmûd Hamdî Zakzûk, *el-Menhecû'l-felsefî beyne'l-Gazzâlî ve Dekart*, Kahire 1981, s. 6-8; *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif – Mustafa Armağan), İstanbul 1991, IV, 174-175; H. Bekir Karlıga, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 527.

MUSTAFA ÇAĞRICI

MÜNKİR

(bk. KÜFÜR).

MÜNSERİH

(المنسرح)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halil b. Ahmed'in bulduğu vezinlerden olup onun aruz sisteminde "müştebihe" denilen dördüncü dâirede ikinci, klasik genel sıralamada ise onuncu bahir olarak yer alır (*DİA*, III, 428; IV, 484). Bahrin, "serbestçe dolaşmak" anlamındaki *serh* (*insirâh*) masdarından türemiş bir sıfat olan *münserih* adıyla anılmasının sebebi veznin ritminin kolay, süratli ve akıcı olması (İbn Reşîk el-Kayrevânî, I, 271) yahut diğer vezinlere göre farklılık arzemesidir. Çünkü "müştef'ilün", diğer vezinlerde darb tef'ilesi olarak geldiğinde tam ve sahih şekliyle de kullanılabildiği halde *münserih*te hazif (tay) kuralı uygulanarak sâkin olan dördüncü harfi (ف) düşürülür (Hatîb et-Tebrîzî, s. 146). Tef'ileleri sübâiyye (yedi harfli, مَقُولَاتٌ وَ مُسْتَعْلَنٌ) olan bahirlerden dir.

Halil b. Ahmed'in sisteminde tam ve sahih şekli "müştef'ilün mef'ûlâtü müste'f'ilün"dür (— — — / — — — / — — —). Uygulamada bu şekil kullanıldığı gibi beytin ikinci mısraının bütün tef'ileleriyle birlikte birinci mısraının son tef'ilesinin düşmüş (menhûk) şekli de kullanılır (müştef'ilün mef'ûlâtü). Bahrin tam şeklinin bir aruzu ve iki darbı vardır. Darb tef'ilesi "müştef'ilün"ün sâkin olan dördüncü harfinin hazfedilmesiyle "müfte'ilün"e (— — —), mecmû' vetidinin sâkin olan son harfinin (ن) hazzı ve bir önceki harfin sâkin kılınmasıyla (ك) da (kat) "müştef'il"e (— — —) dönüşebilir. Uygulamada "müştef'il" yerine onun eşdeğeri olan "mef'ûlün" kullanılır. Haşv tef'ilesi "müştef'ilün" ise sâkin olan ikinci harfinin (س) düşürülmesiyle (habn) "müfte'ilün" (— — —) olur. Uygulamada bunun eşdeğeri olan "mefâ'ilün" (— — —) kullanılır veya sâkin olan dördüncü harfin (ف) düşürülmesiyle "müste'ilün"e (— — —) dönüşür ve uygulamada eşdeğeri olan "müfte'ilün" (— — —) kullanılır. Buna göre *münserih* bahrinin tam beytinde şu değişiklikler görülür:

1. Aruzu sahih, darbı matvî:

≈ — — — / — — — / — — — (sahih) //

≈ — — — / — — — / — — — (matvî).

2. Aruzu sahih, darbı maktû:

≈ — — — / — — — / — — — (sahih) //

≈ — — — / — — — / — — — (maktû).

Tef'ilelerinin üçte ikisinin düşürülüp birinin kaldığı menhûk beyitte birinci mısraın ilk iki tef'ilesi olan "müştef'ilün mef'ûlâ-